

УДК 378.2 +378.1: 37] (091) (477) "192"

Ірина Регейло

ОСНОВНІ ФОРМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ У 1945-1957 РР.

У статті висвітлено основні форми підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації: прикомандирування до аспірантури та докторантури; встановлення посад лекційних асистентів і річної аспірантури у вищих навчальних закладах, запровадження інституту здобувачів, започаткування творчих відпусток. Доведено, що в процесі відновлення системи підготовки фахівців через аспірантуру та докторантуру в Україні у 1945-1957 рр. та впровадження нових форм відбувається зростання їх кількісних та якісних показників.

Ключові слова: аспірантура; докторантура; інститут здобувачів; посади лекційних асистентів; прикомандирування до аспірантури та докторантури; річна аспірантура; творчі відпустки.

Вступ. На сучасному етапі входження України до Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору вагомим значення набуває питання щодо збереження національних традицій і, зокрема, в підготовці фахівців вищої кваліфікації. Критичне осмислення вітчизняного досвіду щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру і докторантуру та врахування здобутків і недоліків минулого сприятиме успішній розбудові національної системи освіти.

Особливо привертають увагу 1945-1957 рр., оскільки характеризуються напруженим пошуком шляхів і форм підготовки фахівців вищої кваліфікації. Хронологічні межі 1945-1957 рр. визначалися, з одного боку, умовами повоєнного періоду відбудови народного господарства (1945) і зокрема, щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру, з іншого – в 1957 р. було введено нове "Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах" на підставі прийнятої постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про заходи щодо поліпшення підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів" від 20 серпня 1956 р. № 1174, згідно з якими скасовано підготовку через докторантуру.

Питання підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в 1945-57 рр. розглядалося в працях науковців радянського періоду крізь призму керівної ролі комуністичної партії в сферах політичного та духовного життя (А. Багаєв, К. Галкін, Т. Кочурова, М. Келдиш, Б. Лебін), у роки Великої вітчизняної війни та повоєнні роки (Б. Левшин), а також у системі вищих навчальних закладів (А. Синєцький). У добу незалежної України окремі аспекти підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації вітчизняні вчені вивчали в площині різних галузей науки: історичної (Т. Полушкіна, Т. Сидорчук, О. Тарасенко), економічної (І. Булкін, Ю. Жукова, О. Жилінська), філософської (О. Кубальський), державного управління (С. Майборода, О. Котова). Однак слід констатувати відсутність узагальнених

комплексних історико-педагогічних досліджень цієї проблеми. Саме тому в сучасних умовах дуже важливо з'ясувати, як вирішувалися проблеми відновлення аспірантури та докторантури в УРСР.

Мета статті полягає у висвітленні основних форм підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в 1945-1957 рр. шляхом здійснення ретроспективного аналізу нормативно-правових актів, які регламентували цей процесу СРСР і Українській РСР, та визначення динамічних процесів кадрового забезпечення молодих учених.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1945-1957 рр. у Радянській Україні підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації регламентувалася нормативно-правовими актами загальносоюзного значення, у республіках, як правило, приймалися відповідні акти та доповнювалися лише пунктами із зазначенням конкретних заходів з метою виконання ухвалених ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР постанов та інструкцій.

Питання про підготовку фахівців через аспірантуру та докторантуру було надзвичайно актуальним для України, про що зазначалося в постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У "Про підготовку наукових працівників" від 16 січня 1946 р. № 59 (О подготовке, 1946). Із часу звільнення міст України від німецьких окупантів вищими навчальними закладами і науково-дослідними інститутами республіки проведена значна робота з підготовки наукових і науково-педагогічних працівників. У 1944-1945 навчальному році 162 особам присуджено наукові ступені і присвоєно вчені звання, серед них 26 особам присуджено ступінь доктора наук (О подготовке, 1946, арк. 213).

Утім особливо гостро в республіці поставала проблема щодо кадрового забезпечення. Так, лише у вищих навчальних закладах республіканського підпорядкування, навіть за наявності значного сумісництва нараховувалося 815 вакантних посад, з них: професорів – 180, доцентів – 350 і асистентів – 285. Найбільше нестача в кадрах відчувалася на кафедрах марксизму-ленінізму, філософії, історії, фізики, математики, української мови та літератури (О подготовке, 1946, арк. 213).

У 1945 р. до аспірантури вищих навчальних закладів (Київський педагогічний інститут, Харківський педагогічний інститут, Одеський педагогічний інститут, Харківський інститут іноземних мов, Одеський інститут іноземних мов) і науково-дослідних установ (Науково-дослідний інститут педагогіки, Науково-дослідний інститут психології, Науково-дослідний інститут дефектології) Наркомосу УРСР було прийнято 62 особи, закінчили навчання – 43 особи, всього навчалася на кінець року – 206 осіб (Звіт про роботу, 1946, арк. 3).

Важливим кроком у підготовці кадрів вищої кваліфікації було відкриття з 1948 р. в АН СРСР докторантури. З Києва на підготовку до Москви були направлені у 1948 р. 1 особа, 1949 р. – 5 осіб, 1950 р. – 22 особи (Історія Академії, 1994, с.143).

З 1951 р. докторантура була відкрита і в установах АН УРСР, куди було направлено 19 науковців. Однак із 87 успішних захистів докторських дисертацій у роки п'ятої п'ятирічки лише 17 – за результатами підготовки у докторантурі (Історія Академії, 1994, с. 143). Крім того, в установах АН УРСР було захищено 413 кандидатів наук, у тому числі 128 – через аспірантуру. Усього в аспірантурі Академії у роки п'ятої п'ятирічки навчалася 214 осіб, однак у встановлені строки захистили дисертацію лише 57 осіб або 26,6%, ще 69 осіб ступінь кандидата наук одержали до двох років після закінчення аспірантури (Історія Академії, 1994, с.144).

Однією з причин такого стану було недостатнє провадження діяльності щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Зокрема, частина наркоматів, директорів вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів не повною мірою приділяли увагу якості підготовки наукових кадрів, не створювали необхідних умов для успішного закінчення аспірантури, складання кандидатського мінімуму і захисту дисертації у встановлений термін. Часто в підготовці аспірантів відсутнє глибоке вивчення профільних дисциплін, присутня підміна самостійної роботи аспірантів читанням лекцій, організацією звичайних семінарських занять в обсягах вузівських курсів. Недостатньо використовуються наукові відрядження у великі наукові та виробничі центри країни (О подготовке, 1946, арк. 214).

Простежувалися недоліки і в організаційному забезпеченні. У Постанові (1946) вказувалося на незадовільному функціонуванні заочної аспірантури, відсутності контролю і допомоги особам, які самостійно готуються до захисту кандидатських і докторських дисертацій. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів гальмувалася також і тим, що не було єдиного організаційного і методичного центру, який би планував, узагальнював, контролював і керував науково-дослідною роботою, а також підготовкою і розподілом наукових працівників (О подготовке, 1946, арк. 213).

Для обговорення зазначених вище проблем та шляхів їх вирішення прийнято рішення постановою Ради Міністрів Української РСР “Про скликання республіканських зборів по підготовці наукових кадрів через аспірантуру” від 28 травня 1947 р. № 750, та їх проведення 3-5 червня 1947 р. (О созыве, 1947, арк. 218). У зборах взяли участь 256 осіб, з яких 186 – представники вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, в яких проводиться підготовка фахівців через аспірантуру, та 70 запрошених відомих учених УРСР.

З метою поліпшення підготовки фахівців вищої кваліфікації було запроваджено інститут прикомандирування до аспірантури та докторантури й ухвалено ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР 4 листопада 1947 р. постанову “Про затвердження Положення про порядок прикомандирування науковців до докторантури Академії наук СРСР” № 756 (Об утверждении Порядка, 1947). Створення докторантури передбачало можливість прикомандирування до інститутів АН СРСР на строк до 2-х років найбільш перспективних працівників вузів та наукових установ для підготовки і захисту докторських дисертацій

На виконання зазначеної постанови приймається відповідна постанова Ради Міністрів Української РСР “Про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру” від 25 червня 1948 р. № 1165 (Про подготовку, 1948, арк. 99). Передусім надано дозвіл Міністерству освіти УРСР на поширення підготовки кандидатів наук з числа викладачів педагогічних інститутів і вчителів, які не мають наукових ступенів і вчених звань та працюють над дисертаціями, прикомандирувати для виконання ними кандидатських дисертацій терміном до одного року, до вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ. Щорічний контингент прийому прикомандированих в аспірантуру вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ УРСР було затверджено в кількості 30 осіб (Про подготовку, 1948, арк. 99).

Проведений аналіз нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що найбільший розвиток інституту прикомандирування до аспірантури та докторантури отримав в період 1947 – 1953 рр., оскільки саме в ці роки видано накази міністерства вищої освіти СРСР “Про підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації” від 17 листопада 1947 р. № 1753 (О подготовке, 1947), “Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру” від 4 червня 1948 р. № 795 (О подготовке, 1948), “Про введення в дію нового Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах” від 25 листопада 1950 р. № 2074 (О введении, 1950) та інструкцію цього відомства “Про порядок прикомандирування до аспірантури осіб, які не мають наукових ступенів і вчених звань, до вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ, для

виконання кандидатських дисертацій” від 7 липня 1948 р. № 1709 (О порядку, 1948).

Започаткування інституту прикомандирування зумовлено розширенням можливості в повоєнні роки підготовки викладачів вузів, що не мають наукових ступенів та вчених звань, а також викладачів шкіл через аспірантуру у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах СРСР з найбільш затребуваними для радянської держави спеціальностями. У цілому зазначені документи регламентували: перелік осіб, які мають право на прикомандирування; перелік документів, що подаються кандидатами на прикомандирування до аспірантури; перелік функціональних обов'язків вищих навчальних закладів і керівників обласних, крайових і міських відділів народної освіти, а також міністерств освіти автономних республік; перелік пріоритетних спеціальностей, за якими необхідно вести підготовку наукових кадрів через прикомандирування осіб до аспірантури; форму довідки на прикомандирування осіб до аспірантури; права та обов'язки осіб, прикомандированих до аспірантури; строк відбору кандидатів на прикомандирування до аспірантури; термін навчання осіб, прикомандированих до аспірантури.

Особи, прикомандировані до аспірантури для виконання кандидатських дисертацій, звітують про хід роботи перед вченою радою вузу, в якому виконується робота над дисертацією не менше 1-2 рази за час прикомандирування. Особи, які не виконують у встановлені терміни плану дисертаційних робіт, відраховуються для повернення на колишнє місце роботи.

Особам, прикомандированим до аспірантури вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ виплачуються оклади відповідно до посад за основним місцем роботи протягом усього часу прикомандирування, а також оплачуються витрати за їх проїзд від місця роботи до вищого навчального закладу або науково-дослідної установи. Прикомандировані до аспірантури правом на стипендії не користуються.

Прикомандировані до аспірантури для виконання кандидатських дисертацій до вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів не мають права вести роботу за сумісництвом протягом усього терміну прикомандирування.

З боку партійних і державних органів влади простежується систематичний контроль за підготовкою фахівців через аспірантуру і докторантуру вищих навчальних закладів і питання розглядається на засіданні ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР. Результатом спільних обговорень є прийнята 19 лютого 1953 р. постанова “Про заходи щодо поліпшення підготовки професорсько-викладацьких кадрів для вищих навчальних закладів СРСР” № 539 (О мерах, 1953). Одним із напрямів добору молодих учених для залучення до наукової діяльності запропоновано *інститут лекційних*

асистентів у вищих навчальних закладах, завданням якого була підготовка та захист дисертацій поряд з виконанням асистентських обов'язків під керівництвом професора.

Згідно з постановою встановлено, що у вищих навчальних закладах на кафедрах, очолюваних професорами, засновуються штатні посади лекційних асистентів “для підготовки викладачів вищих навчальних закладів, здатних вести на сучасній науковій та педагогічній основі викладання у вищому навчальному закладі, удосконалювати постановку лекційних демонстрацій і успішно вести наукову та науково-методичну роботу в галузі своєї спеціальності” (О мерах, 1953, с. 2).

Право прийому на посади лекційних асистентів належить ректору вищого навчального закладу за поданням професора і декана факультету. На посади лекційних асистентів терміном до трьох років приймаються молоді фахівці безпосередньо після закінчення вищого навчального закладу, що проявили схильність до наукової та педагогічної роботи, а також особи віком до 30 років, які мають стаж педагогічної або науково-допоміжної роботи.

Лекційний асистент прикріплюється персонально до професора, який є його науковим керівником, і в період перебування в асистентурі зобов'язаний готувати та проводити демонстрацію дослідів за лекційним курсом професора, вести практичні та лабораторні заняття в межах 20-30 годин на рік, читати пробні лекції, брати участь у науково-методичній та дослідницькій роботі професора, здати кандидатський мінімум, підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук (О мерах, 1953, с. 2).

Лекційний асистент має право користуватися науковим обладнанням, лабораторіями, кабінетами, бібліотеками, виїжджати у відрядження, брати участь в експедиціях нарівні з науково-педагогічним складом вищого навчального закладу. Лекційний асистент отримує заробітну плату в розмірі стипендії, установленій для аспірантів, користується щорічно двомісячними канікулами і при успішному закінченні асистентури – оплачуваною місячною відпусткою після захисту дисертації. Час перебування на посаді лекційного асистента включається до загального стажу педагогічної роботи у вищому навчальному закладі (О мерах, 1953, с. 3).

Щорічно лекційний асистент звітує на кафедрі про свою роботу. Особи, які закінчили асистентуру, користуються перевагами при призначенні на педагогічні посади і можуть бути призначені без конкурсу на посаду асистентів, викладачів (після захисту дисертації – на посади доцентів), з наступним переобранням після закінчення трьох років роботи на цих посадах. Особи, які не виявляють успіхів у роботі, відраховуються зі складу лекційних асистентів наказом ректора вищого навчального закладу (О мерах, 1953, с. 4).

Однак цей інститут не отримав широкого розповсюдження, у зв'язку з тим, що в післявоєнний період значна частина практичних працівників промисловості, сільського господарства і культури, викладачів вищих навчальних закладів займалася підвищенням наукової кваліфікації без відриву від службових обов'язків. Ураховуючи це, міністерство вищої освіти СРСР у 1954 р. вживає заходів для впорядкування роботи зі здобувачами наукових ступенів, покладаючи на вищі навчальні заклади ряд обов'язків з надання їм допомоги.

Однією з важливих форм підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації є *інститут здобувачів*, діяльність якого була регламентована відповідною постановою 1954 р. (Об упорядочении работы, 1954). З одного боку, здобувачем іменується особа, що претендує на присудження наукового ступеня доктора або кандидата наук. З іншого – на практиці під здобувачем мається на увазі особа, яка займається підготовкою дисертації на здобуття наукового ступеня самостійно, без відриву від виконання службових обов'язків. Здобувачі – одне з джерел поповнення вищих навчальних закладів і наукових установ кадрами вищої кваліфікації.

Форми творчої діяльності наукового працівника, викладача, працівника виробництва, що займається підготовкою дисертації у вільний від роботи час, близькі за своїм характером до форм роботи аспіранта без відриву від виробництва. Однак ці дві категорії осіб, що готують наукову роботу, докорінно відрізняються за своїм правовим становищем.

Аспірантам без відриву від виробництва державою надані права та соціальні пільги (забезпечення науковим керівництвом, оплачувані відпустки тощо), унаслідок чого прийом до аспірантури, порядок підготовки, терміни завершення роботи строго регламентовані. Держава планує підготовку наукових працівників через аспірантуру без відриву від виробництва.

Здобувачі користуються лише правом на різні види наукових консультацій, не маючи ніяких матеріальних пільг, і тому держава не встановлює ні умов початку роботи таких осіб над дисертаціями, ні ходу підготовки, ні термінів її завершення. Цілком очевидно, що чіткого планування та регламентації підготовки наукових кадрів з числа претендентів в загальнодержавному масштабі бути не може.

Своєрідною формою підготовки кадрів, що відрізняється від інших видів аспірантури за терміном підготовки, умовами прийому та організацією роботи, є *річна аспірантура*, яка була запроваджена згідно з відповідною постановою в 1954 р. (Положение, 1954) і в наступних Положеннях про аспірантуру (1962, 1968 і 1980 рр.) відображалася окремим розділом. Мета річної аспірантури – надання допомоги в підготовці і підвищенні кваліфікації працівникам вищих навчальних закладів і середніх шкіл, яким необхідне звільнення

від основної роботи для завершення проведених досліджень і захисту кандидатської дисертації.

У річну аспірантуру, яка створюється при вищих навчальних закладах, приймаються викладачі вузів, а також вчителі середніх шкіл у віці до 45 років. Зарахування в річну аспірантуру належить до компетенції міністерств, відомств, у віданні яких перебувають вищі навчальні заклади, що мають цей вид аспірантури. Рішення про зарахування приймається на основі клопотання міністерства, відомства, у системі якого працює кандидат в аспірантуру, за наявності відгуку майбутнього наукового керівника та згоди вищого навчального закладу, в який передбачається направити вступника.

Обов'язковими умовами для вступу в річну аспірантуру є: наявність стажу наукової або педагогічної роботи, повністю зданий кандидатський мінімум, виконання до зарахування в аспірантуру дослідної роботи за темою в обсязі, достатньому для підготовки і захисту кандидатської дисертації на основі цієї роботи протягом одного року, наявність опублікованих статей або монографії по темі. За час перебування в річній аспірантурі особа повинна завершити роботу над дисертацією і захистити її.

Особи, зараховані в річну аспірантуру, стипендією не забезпечуються, бо за ними зберігається посада і основний оклад за займаною посадою. У період перебування в річній аспірантурі входить і час відпустки (Положение, 1954). Поєднувати аспірантську підготовку з роботою цієї категорії осіб не дозволяється. У річну аспірантуру не можуть бути прийняті особи, які раніше пройшли повний курс аспірантури. По закінченні підготовки аспіранти повертаються на колишнє місце роботи.

Вирішальну роль у підвищенні якості підготовки фахівців вищої кваліфікації мала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про заходи щодо поліпшення підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів” від 20 серпня 1956 р. № 1174 (О мерах, 1956), на підставі якої, з одного боку, в 1957 р. було введено нове “Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах”, з іншого – скасовано докторантуру та припинення прийому до докторантури у тому ж 1956 р. (О введении, 1957). Вважалося, що докторантура не відповідає сучасним вимогам підготовки кадрів вищої кваліфікації і підготовка докторських дисертацій повинна бути результатом активної участі в науково-дослідній роботі в наукових установах, вищих навчальних закладах, промислових і сільськогосподарських підприємствах.

В умовах відсутності докторантури однією із вагомих форм підготовки фахівців вищої кваліфікації було *започаткування творчих відпусток*, що заслуговує на окремий їх розгляд. Творчі відпустки, відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 1174 від 20 серпня

1956 р., надаються особам, які успішно поєднують виробничу чи педагогічну діяльність з науковою роботою, строком до трьох місяців для завершення кандидатської дисертації і терміном до шести місяців, для завершення докторської дисертації – із збереженням заробітної плати за місцем роботи (О мерах, 1956). Цю норму практика не без підстав тлумачить розширено, розуміючи під виробничою діяльністю роботу не тільки у сфері матеріального виробництва, але і в дослідних установах. Тому творчі відпустки надаються також і особам, які успішно поєднують планову наукову або науково-допоміжну роботу з самостійною творчою роботою у вільний від службових обов'язків час з підготовки дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата або доктора наук.

Творча відпустка може бути надана на підставі висновку науково-технічної ради міністерства, відомства або ради вищого навчального закладу, наукової установи про ступінь готовності дисертації, що дозволяє завершити її за час наданої творчої відпустки. Згідно з інструктивним листом Міністерства вищої освіти СРСР від 24 січня 1957 р. № І-10 (О порядке предоставления, 1957) працівникам вищих навчальних закладів і наукових установ творчі відпустки надаються керівником установи, працівникам інших організацій і підприємств – міністерством, відомством за підпорядкованістю. Після закінчення творчої відпустки повинен бути представлений звіт про виконану роботу. У цілому надання творчих відпусток не може повною мірою вирішити підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, бо

ці відпустки короткочасні і передбачають створення науковцю умов для оформлення вже виконаного дисертаційного дослідження.

Запровадження різноманітних форм підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації зумовило значне зростання чисельності молодих учених. Так, у 1955 р. загальна чисельність аспірантів у республіці становила 3000 осіб. Тільки у вищих навчальних закладах на кінець 1955 р. їх було 2168 осіб, проти 1423 осіб у 1950 р. Зокрема, у педагогічних інститутах закладах і наукових установах, підпорядкованих Міністерству вищої освіти УРСР, контингент аспірантів на початок 1956 р. складав 1075 осіб з відривом та 190 осіб без відриву від виробництва (Сидорчук Т., 1998, с.13).

Висновки. У процесі відновлення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні в 1945-1957 рр. відбувається зміцнення кількісних та якісних показників. Основними формами підготовки фахівців через аспірантуру та докторантуру були прикомандирування до аспірантури та докторантури, встановлення посад лекційних асистентів ірічної аспірантури у вищих навчальних закладах, запровадження інституту здобувачів, започаткування творчих відпусток.

Ураховуючи розглянуті вище основні форми підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Українській РСР у 1945-1957 рр., заслуговує на окреме дослідження проблема щодо забезпечення підготовки фахівців через аспірантуру в 1958-1989 рр., що і буде предметом наших подальших наукових пошуків.

Література

Звіт про роботу аспірантури за 1945-46 рр. Робота аспірантури закладів і установ Наркомосу в 1945-46 рр. / ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 68, 1945-1946 рр. – 368 с.

Історія Академії наук України 1918-1993. – К.: Наукова думка, 1994. – 318 с.

О введении в действие нового Положения об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях: приказ Министерства высшего образования СССР. 25 ноября 1950 г. № 2074 / Бюллетень Министерства высшего образования СССР. 1950. № 12. С. 2-6.

О введении в действие Положения об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях: приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 10 июня 1957 г. № 636 / Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. – М.: Изд. "Советская наука", 1957, 438 с. – С. 284 – 286.

О мерах по улучшению подготовки и аттестации научных и научно педагогических кадров: постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 20 августа 1956 г. № 1174 / Научные кадры в СССР. Сборник материалов. – М.: Изд. АН СССР, 1959. – 289 с. – С. 9-13.

О мерах по улучшению подготовки профессорско-преподавательских кадров для высших учебных заведений СССР: постановление Совета Министров СССР от 19 февраля 1953 г. № 539 / Бюллетень Главного управления высшего образования Министерства культуры СССР. – 1953. – № 6. – С. 2-4.

О подготовке научно-педагогических и научных кадров через аспирантуру: Приказ Министерства высшего образования СССР. 4 июня 1948 г. № 795 / Бюллетень Министерства высшего образования СССР. 1948. № 7. С. 10-12.

О подготовке научно-педагогических кадров высшей квалификации: Приказ Министра высшего образования СССР. 7 ноября 1947 г. № 1753 / Бюллетень Министерства высшего образования СССР. 1947. № 12. С. 6-9.

О подготовке научных работников: Постановление Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У № 59 от 16 января 1946 г. / ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3330, январь 1946 г. – 256 арк.

О порядке предоставления творческих отпусков: инструктивное письмо Министерства высшего образования СССР от 24 января 1957 г. № И-10 / Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. – М.: Изд. “Советская наука”, М., 1957, стр. 642 – 643.

О порядке прикомандирования в аспирантуру лиц, не имеющих учёных степеней и званий, к высшим учебным заведениям и научно-исследовательским учреждениям, для выполнения кандидатских диссертаций: Инструкция Министерства высшего образования СССР от 7 июля 1948 г. / Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1948. – № 10. – С. 14-15.

О созыве республиканского совещания по подготовке научных кадров через аспирантуру: Постановление Совета Министров УССР №756 от 28 мая 1947 г. / ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 4548, 28 травня 1947 р. – 219 арк.

Об упорядочении работы с соискателями ученых степеней в высших учебных заведениях: Инструктивное письмо Министерства высшего образования СССР от 12 мая 1954 г. № И-27 / Бюллетень МВО СССР, 1954. – № 6. – С. 8–9.

Об утверждении Порядка прикомандирования ученых в докторантуру Академии наук СССР / Правовое положение научных работников. / Сост. И.М. Бурштейн, Л.Б. Гейман. – Киев: Изд. АН УССР, 1950. – 216 с. – стр. 64–65.

Положение о годичной аспирантуре: приказ Министерства высшего образования СССР от 12 мая 1954 г. / Бюллетень МВО СССР. – 1954. – № 9. – С. 14-16.

Про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів через аспирантуру: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 25 червня 1948 р. № 1165 / ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 632, 25 червня 1948 р. – 105 арк.

Сидорчук Т.Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспирантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки) / Сидорчук Тетяна Геннадіївна: 07.00.01 – Історія України: автореф. дис. наук. ступен. канд. історик. наук. – Запорізький державний університет. – 1998. – 20 с.

References

About Approval of Arrangement of Sending Researchers to Doctoral Studies in Academy of Sciences of the USSR. Law Statue./ I.M. Burstein, L.B. Geimal. Kiev, Izd. ANUSSR. 1950. – 216 p. – P. 64-65. (In Russian).

About convocation of the Republican Meeting on Research Staff Training through Postgraduate Study. Decision of Council of the Ministry of the Ukrainian Republic. No 756. May 28 1947./ Central National Archives of Administration of Ukraine. F. 2. Art. 4548. – 219 p. (In Russian).

About Giving Creative Vacation: Instructional Letter Of the Ministry of Higher Education of the USSR. January 24 1957. No U-10/ Higher School. The Main Decisions, Orders and Instructions. – Moscow. Sovetskaya Nauka. 1957. – P. 642-643. (In Russian).

About Introduction of a New Statute about Postgraduate Studies in Higher Educational Establishments and Research Institutions: Decree of the Ministry of Higher Education of the USSR./ News letter of the Ministry of Higher Education of the USSR. 1950. No 1. – P. 2-6. (In Russian).

About Introduction of a New Statute about Postgraduate Studies in Higher Educational Establishments and Research Institutions: Decree of the Ministry of Higher Education of the USSR. June 19 1957. No 636./ Higher Education. The Main Decisions, Decrees, Instructions. – Moscow. Sovetskaya Nauka. 1957. – 438 p. – P. 284-286. (In Russian).

About Sending People Without Scientific Decrees to Postgraduate Studies in Higher Educational Establishments and Research Institutes for Completing Dissertations. Instruction of the Ministry of Higher Education. July 7 1948. / News letter of the Ministry of Higher Education. 1948. No 10. – P. 14-15. (In Russian).

About Research and Pedagogical Research Staff Training through Postgraduate Study: Decision of the Council of the Ministry of Education of Ukraine. June 25 1948. No 1165/. F. 2, Art. 632. June 25 1948. – 105 p. (In Russian).

About Regulation of the Work with Candidates for a Degree in Higher Educational Establishments: Instructional Letter of the Ministry of Higher Education of the USSR. May 12 1954. No U-27/News letter of the Ministry of Higher Education of the USSR, 1954, No 6. – P. 8-9. (In Russian).

History of Academy of Sciences of Ukraine 1918-1993., 1994. – Kiev: Naukova Dumka. – 318 p. (In Ukrainian).

On Measures of Improvement of Research and Pedagogical Research Staff Training and Evaluation through Postgraduate Study: Decision of the Central Committee and the Cabinet of Ministers of the USSR. August 20 1956. No 1174./ Research Staff in the USSR. Moscow. Izd. ANUSSR, 1959. – 289 p. – P. 9-15. (In Russian).

On Measures of Improvement of Research and Pedagogical Research Staff Training for Higher Educational Establishments of the USSR: Decision of the Council of the Ministry of the USSR. February 19 1953. No 539/News letter of the Main Administration of Higher Education of the Ministry of Culture of the USSR. 1953. No 6 – P.2-4. (In Russian).

On Research and Pedagogical Research Staff Training through Postgraduate Study: Decree of the Ministry of Higher Education of the USSR. July 4 1948. No 795./ News letter of the Ministry of Higher Education of the USSR. 1948. No 7. – P. 10-12. (In Russian).

On Qualified Research Staff Training: Decree of the Ministry of Higher Education of the USSR. November 7 1947. No 1753/ News letter of the Ministry of Higher Education of the USSR. 1947. No 12. – P. 6-9. (In Russian).

On Research Staff Training: Decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. No 59. January 16 1946/ Central National Archives of Administration of Ukraine. F. 2. Art 3330, January 1946. – 256 p. (In Russian).

Report about Postgraduate Institutions of Commissariat of Education in 1945-1946/ Central National Archives of Administration of Ukraine. F. 166. Art. 68, 1945-46. – 368 p. (In Ukrainian).

Sydorchuk T.H., 1998. Research and Pedagogical Research Staff Training through Post-graduate Study in Ukraine (1920-1930). Ph.D. Thesis. Zaporizhzhya: Zaporizhzhya State University. – 239 p. (In Ukrainian).

Statute about One-year Postgraduate Study: Decree of the Ministry of Higher Education of the USSR. May 12 1954/ News letter of the Ministry of Higher Education of the USSR, 1954, No 9. – P. 14-16. (In Russian).

Ірина Регейло

ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ВЫСШЕЙ КВАЛИФИКАЦИИ В УКРАИНЕ В 1945-1957 ГГ.

В статье освещены основные формы подготовки научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации в Украине в 1945-1957 гг.: прикомандирования в аспирантуру и докторантуру; установление должностей лекционных ассистентов и годичной аспирантуры в высших учебных заведениях, введение института соискателей и творческих отпусков. Доказано, что в процессе восстановления системы подготовки специалистов через аспирантуру и докторантуру в Украине в 1945-1957 гг. и внедрение указанных выше новых форм происходит рост их количественных и качественных показателей.

Ключевые слова: аспирантура; годичная аспирантура; докторантура; должности лекционных ассистентов; институт соискателей; прикомандирования в аспирантуру и докторантуру; творческие отпуска.

Irina Reheilo

THE MAIN FORMS OF HIGHER QUALIFIED STAFF TRAINING IN UKRAINE IN 1945-1957

Under the conditions of Ukraine's induction into European higher education area and European Research Area critical comprehension of domestic experience of staff training through postgraduate and doctoral studies as well as account of achievements and failings of the past contributes to successful forming of national education system. The historical period of 1945-1957 is characterized by tense search of new ways and forms of higher qualified staff training. The chronological limits are determined by post-war period (1945) conditions of national economy renewal and by the Central Committee of the Communist Party and the Council of Ministers decisions which abolished the staff training through doctoral studies.

The article grounds that the main forms of qualified research and research pedagogical staff training were: sending the most perspective specialists for a two-year postgraduate and doctoral studies in order to prepare and defend dissertations; establishing lecture instructor vacancies to prepare and defend dissertations while completing the lecture instructor duties under professor's supervision; establishing in universities one-year postgraduate study in order to help university and school staff who need the release from their basic job to finish their research and defend their dissertation; introduction of candidate for a degree institute for people who prepare their dissertation while working at their basic job; establishing three-month creative vacation for completing candidate's dissertation and six-month creative vacation for completing doctor's dissertation.

During the renewal process of the system of staff training through postgraduate and doctoral studies in Ukraine in 1945-1957 and introduction of new forms the growth of quantitative and high-quality indexes was observed.

Key words: postgraduate and doctoral studies; candidate for a degree institute; lecture instructor vacancy; sending to postgraduate and doctoral studies; one-year postgraduate study; creative vacation.

Рецензенти:

Олійник В. В. – д. пед. н., проф., академік НАПН України
Мещанінов О.П. – д.пед.н., проф.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ “СОЦІАЛІЗАЦІЯ” У ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦЯХ ПЕДАГОГІВ ПЕРІОДУ ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито розвиток та становлення соціалізації як соціально-педагогічного поняття у період ХІХ-ХХ століття; зосереджено увагу та проаналізовано праці педагогів, психологів зазначеного періоду щодо розширення сутності та змісту поняття соціалізація: складових, механізмів, закономірностей, рівнів, факторів соціалізації як процесу; ролі суспільства та спадковості у зазначеному процесу.

Ключові слова: виховання, соціалізація; концепції соціалізації; сутність, зміст, складові, механізми, закономірності, рівні, фактори соціалізації.

Вступ. Досить актуальною протягом останніх десятиліть на першому плані соціально-педагогічних питань, які потребують негайного розв'язку, постає проблема соціалізації особистості. Людина будь-якого віку, живучи в умовах сьогодення, має уміти мобілізуватися, щоб вижити у таких швидкоплинних та швидкозмінливих процесах життя. Саме ми, ті, хто живемо у теперішній Україні, спостерігаємо потрясаючі речі, коли більшість людей буквально вранці одного дня прокинулися іншими... Коли величезна кількість українців усвідомили себе, за досить короткий термін, патріотами, коли державні символи стали такими особливими та дуже своїми, коли гімн України звучить до сліз зворушливо, коли є сьогодні бажання наш прапор або жовто-блакитний колір (стрічки, одягу, клумби тощо) мати кожному у своєму домі. У такий час соціалізація стає чи не основною проблемою освіти та соціуму. Нам потрібно міняти стереотипи, певні норми та принципи, які для нас були звичні раніше, а це своєрідний процес “ломки” для багатьох громадян нашої України, яким потрібно вистояти, вижити, не розгубивши кращих традицій, змінитися, щоб отримати європейськість не за географічним становищем, а за своїм ставленням та сприйняттям світу, усвідомленням себе частиною цього світу. Такі процеси ми зможемо забезпечити лише тоді, коли усі навчальні заклади, громадські організації та усі сфери людського життя сприятимуть соціалізації особистості.

Поняття соціалізації, на нашу думку, є досить спірним багатограним та складним. Соціалізація – це процес становлення особистості, реалізації людського в індивідові; процес формування вмінь, соціальних настанов індивідам, які відповідають соціальним ролям цих індивідів; процес засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних механізмів, соціальних норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування індивіда в даному суспільстві; процес засвоєння та подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду: трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління; процес включення індивіда в систему суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей (Алексєєнко Т.Ф., 2009, с.542;

Безпалько О.В., 2003, с.16; Зверєва І.Д., 2008, с.107–110; Сейко Н. А., 2002, с.260; Харченко С. Я. и др., 2004, с. 307; Капська А. Й., 2003, с. 24).

У контексті зазначеної проблематики буде важливим розвиток поняття “соціалізація” у період ХІХ – ХХ століття, яке широко використовується як наукова категорія починаючи саме з зазначеного періоду. До цього вчені стверджували про виховання, соціальне виховання, його роль, місце та значення, організацію та доступність, залежність його від соціальних умов.

Метою статті є аналіз ідей педагогів та психологів періоду ХІХ – ХХ століття щодо розширення сутності та змісту поняття соціалізація.

Підґрунтя та витоки соціалізації знаходяться в історії педагогіки, починаючи з епохи розвитку первісної людини. Початок ХІХ ст. характеризується появою та зародженням різних напрямків соціальної педагогіки, які маючи здебільшого прикладний характер, висловлювалися думки щодо соціалізації молоді, основою якої вважали загальнолюдські цінності, захист дитини та дитинства.

Досить помітними, на нашу думку, у розвитку підходів щодо соціалізації особистості, напрямів діяльності молоді є праці С. Русової. Школа, за твердженнями педагога, як інститут входження молодої людини в суспільство, має стати основою цілеспрямованої. С.Русова розглядала соціалізацію з позицій розвитку особистості, надаючи цьому великого значення, вважаючи, що поряд із розвитком індивідуальних особливостей та здібностей, необхідно формувати і моральні якості, які визначатимуться і товариськими стосунками між однолітками, і атмосферою взаємодії між вчителем та учнями, і учнівським самоврядуванням. Першими та основними засобами у соціалізації дітей С.Русова вважала саме колективну гру та працю, за допомогою яких педагог вміло може впливати на формування особистості. Ключову роль, на її думку, у соціалізації особистості відіграє сім'я, яка є основою добра, любові, ласки (Русова С., 1932, с. 185–202).

Послідовник ідей С.Русової П.Наторп вважав, що основа співжиття в соціумі закладається сім'єю, яка повинна виховати індивідуальність,